چی جۆرە بزووتنەوەیەکی سۆسیالیستی ئەتوانێت ململانێی کاپیتاڵیزم بکات لەم سەردەمەدا

کاوە (سالم کەریم)

ڤانکۆڤەر

فیبرووەری 2007

زۆربوونی کێشەو گرفتە جۆراوجۆرەکان و دەرگیربوونی بەشەریەت لەگەڵ چەندین نەخۆشی کۆمەڵایەتیدا ، ڕۆژ دوای ڕۆژ زیاتر خولیای گۆڕینی پێکهاتەو سیستەمی کۆمەڵایەتی ئابووری کاپیتاڵیزمان دەکەن . زۆرجار لەژیانی ڕۆژانەماندا گوێبیستی ئەو ڕاستیە دەبین کەلەلایەن خەڵکێکی زۆرەوە ئاماژەی پێدەکرێت دوترێت "سیستەمی کاپیتاڵیزم دەبێت بگۆڕدرێت ". بەڵام چ جۆرە ئەلتەرناتیڤێك جێگەکەی بگرێتەوە ، ئەو پرسیارەیە کە نەیارانی کەپیتاڵیزمی بەخۆوە سەرقاڵکردوە و هەریەکەیان لەگۆشەنیگایەکی جیاوازەوە قسەی لەسەر دەکەن. لەگشتدا لە نێو ئەو سەرقالیانەدا جێگرتنەوەی کاپیتاڵیزم بەسیستەمێکی سۆسیالیستی یەکێکە لەئەڵتەرناتیڤە سەرەکیەکان کە بەبەردەوامی قسەی زۆری لەسەر دەکرێت . بەلاّم چی جۆرە بزووتنەوەیەکی سۆسیالیستی ئەتوانێت ئەو ئەلتەرناتیڤە بێت ئەو پرسیارەیە کە ئەم باسە هەوڵێکی بچووکە بۆ ڕۆشنکردنەوەی هەندێك لە تایبەتمەندیەکانی .

کارکردن لەچوار مەیدانی سەرەکیدا ، ئامانجە سەرەتاییەکانی ئەو مۆدە سۆسیالیزمەیە کە بەشێك لە سۆسیالیستەکانی ئەم سەردەمە پێی لەسەر دادەگرن و بەخوێندنەوەیەکی نوێوە جارێکی تر ئەو مەیدانانە دەگەڕێننەوە بۆ نێو دەرسەکانی زانستی سیاسی لەدنیای ئەمڕۆدا . یەکەم بەپێشت بەستن بە میتۆدی کلاسیکی مارکسیم و دەرس و کەڵك وەرگرتن لەکۆنسێپتە فکریە ئابووریەکانی مارکس و ئابووری ناسانی سۆسیالیستی ئەم سەردەمە ، ئەو بزووتنەوەیە نایەکسانی و گرفتە ئابووریەکانی سیستەمی کاپیتاڵیزم دەداتە بەر ڕەخنەو پەردەهەڵدەماڵێت لەسەر نایەکسانی و شێوازی کاکردنی دەزگا ئابووریەکانی لەئێستادا. چەمکی دووەمی کارو هەڵسوکەوتی ئەو مۆدێلە سۆسیالیزمە ڕەخنەگرتنە لە پراکتیزەکردنی دیموکراسییەتی کاپیتاڵیزم لەئەمڕۆدا . ڕەخنەگرتن لەم مەسەلەیە و نیشاندانی شکستەکانی لەڕێگەی قووڵکردنەوەی دیموکراسیەوە یاخوود بەبەراوردرکنی مۆدێلی دیموکراسیەکی کاپیتاڵیزم لەگەڵ دیمۆکراسیەکی سەراپاگیر تایبەتمەندیەکی تری ئەم بزووتنەوە سۆسیالیستیەیە کە لێرەدا باسی دەکەین ، چونکە لەسیستەمی کاپیتاڵیزمدا دیموکراسی یەکسان کراوە بە هەڵبژاردنێکی نایەکسان و نادرووست و ساختەکارانە کە تێیدا هەرچوارساڵ جارێك دەنگدەدرێت بەکەمینەیەك بۆ ڕاپەراندنی کار و بەرژەوندیە تایبەتەکانی کەمایەتیەکی بچووکی لە کۆمەڵگادا . بۆ ڕەخنەگرتن لەم تێروانینە پێناسەکردنی سۆسیالیزمی دیموکراسیی لە ڕوانگەی ئەم بزووتنەوە سۆسیالیستیەوە بەتەنیا ڕاپرسی نیە لەسیاسەتکردندا ، بەڵکو گەڕانەوە بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندی خەڵك بۆ ڕاپەڕاندنی کاروبارە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیەکان بەیەکێك لەپرەنسیپە سەرەکیەکانی دادەنێت بۆ قووڵکردنەوەی مانای دیموکراسی کردنی بەبەشێك لەفەرهەگی کۆمەڵگا . مەیدانی سێیەم کەلەم باسەدا لەڕوانگەی ئەم مۆدە سۆسیالیزمەوە دەچینە سەری کارو هەولسوڕانەکانی ڕۆژانەی بەشەرە لەژینگەدا ، بە ووروژاندنی ئەم کێشەیە ئەم بزووتنەوەیە جیاوازیی و تایبەتمەندییەکانی خۆی لەگەڵ بزووتنەوە سۆسیالیستییەکانی تر پێشخۆیدا جیادەکاتەوە . بەشێکی بەرچاوی چالاکیەکانی ئەم بزووتنەوەیە سەرنجراکێشانی کۆمەڵگایە بۆ هەڵوێستەکردنە سەبارەت بەو هەڵسوکەوتانەی کە سیستەمی کاپیتاڵیستی لەژینگەدا ئەنجامی دەدات ، چونکە ئەگەر بەم شێوەیە ژیان بەردەوام بێت بۆی هەیە تەواوی بەشەریەت تیا بچێت. دوا بەش کەلەم باسەدا دەچینە سەری مەسەلەی بزووتنەوەی فێمیزمە . تاکو ئێستا سۆسیالیستەکان بەوە تاوانبار دەکرێت کە مەسەلەی ژنانیان

وابەستەکردووە بەمەسەلە چینایەتیەکانەوە و چارەسەرکردنی هەموو کێشەی ژنانیان هەڵگرتووە بۆ دوای نەمانی کۆمەڵگای بێ چین. بۆیە سەرباری ئەوەی کێشەی ژنان کێشەیەکە ڕاستەوخۆ وابەستەیە بەسیستەمی کاپیتالیزمەوە ،لەڕوانگەی ئەم بزووتنەووە کێشەکانی ژنان بەهیچ شێوەیەك دواناخرێن بۆ ئایندەیەکی نادیار و پێویستە هەرئێستا هەوڵ بۆ وەرگرتنی مافەکانی ژنان ببێتە یەکێك لەمەیدانە سەرەکیەکانی هەر بزووتنەوەیەك کە ناسنامەی سۆسیالیست بوون بەخۆیەوە هەڵگرێت.

ڕەخنەگرتن لە چەمکی ئابووری کاپیتالیزم لەڕوانگەی سۆسیالیستییەوە لەم سەردەمەدا

کەس ناتوانێت نکۆڵی لەوە بکات کەسیستەمی ئابووری سیاسی ئێستا سیستەمێکی " کاپیتالیستیە " و بناغەکەی لەسەر خاوەنداریتی تایبەت وەستاوە. ئاکامی هەوڵە سەرەکیە ئابووریەکانی ئەم سیستەمەش سەپاندنی دەستەڵاتی نوخبەیەکە بۆ دەستگیر بوون لەدەستکەوتی ئابووری زیاتر و کەڵەکە کردنی سەرمایەیەکی زۆر لەچنگی ئەو نوخبە کەمەدا . بۆ شەرعیەت دان بەم هەلومەرجە پسپۆرانی کاپیتالیستی پێیان وایە سیستەمی کاپیتالیزم لەباری ئابووریەوە سیستەمێکی بەرهەم هێنەری کاراترە بە بەراوردکردن لەگەڵ تەواوی سیستەمەکانی تر ، چونکە لەسایەی ئەم سیستەمەدا ڕێژەی بەرهەمهێنان بەئەندازەیەکی یەکجار زۆر چووتە سەر . بەڵام " میلتن فریدمان" کە یەکێك بوو لە ئابووری ناسە سەرەکیەکانی ئەم سەردەمەی کاپیتالیزم و چاوساغی ڕەوشی نیولیبرالیزم ، باوەڕی وابوو سەرباری ئەم گشەکردنە ئابووریانەی ئەم سەردەمە و تایبەتی کردنەوەی بەشێکی زۆر لەکەرتە گشتیەکان، تاکو ئێستا سیستەمێکی کاپیتالیستی "Pure " واتا ئەسڵ لەدنیادا بوونی نیە. ئەو دەڵێت: کۆمپانیا فرە ڕەگەزەکان کە پێشڕەوە ڕەنگدانەوەی پلانە ئابووریەکانی کاپیتالیزمن هیچ جۆرە بەرپرسیاریتیەکی کۆمەڵایەتیان نیە ، بەڵکو تەنیا کارێك کە لەئستۆی ئەواندا بێت فەراهەم کردنی سەروەت و سامانی زیاتر و گەشەی ئابوورییە ، بەڵام تاکو ئێستا لەهەندێ شوێن دەوڵەت دەبێتە بەربەست لەبەرامبەریاندا و قەیدو بەندی زۆر دەخرێتە سەریان لەژێر بەهانەی پاراستی ستاندارتە کۆمەڵایەتیەیکاندا. ئەو درێژە بە بۆچوونەکەی دەدات و پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە ئەوەی ئێستا دەگوزەرێت زۆر جار پێچەوانەی سرووشتی سیستەمی کاپیتالیستیە، چونکە دەبینین مەسەلە کۆمەڵایەتیەکان دەستتێوەردانی دەوڵەتیان پێوە دیارە و تیکەڵاەیەك درووست بووە . ئەو دەڵێت : زۆر جار بەهۆی ئەم دەستتێوەردانانەوە بازاڕەکان و ڕەوشی ئابووری خاوی و شکستی بەخۆوە دەبینن ، کە هۆکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو سانسۆرانەی کە لەلایەن دەوڵەت دەسەپێندرێت. فریدمان لەو باوەڕەدایە دەوڵەت پێویستە ئازادیەکی ڕەها بدات بە بازاڕەکان بۆ ئەوەی دەورانە ئابووریەکان خێراتر ببنەوە . چونکە چالاك بوونی دەورانە ئابووریەکان لەلایەك دەبێتە مایەی باشتربوونی گوزەرانی خەڵك بەچوونە سەرەوەی داهاتی ساڵانەیان و گەڕانەوەی ئەو داهاتە بەشێوەیەکی خێرا بۆ بازاڕەکان . لەلایەکی تریشەوە ئەم پرۆسەیە دەبێتە مایەی فەراهەم بوونی هەلومەرجێك کە تاکەکانی کۆمەڵ خۆیان ڕێکدەخەن و دەبنە هۆکاری بەرێوە چوونی گشت کۆمەڵگا ، وە بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ کێشە و گرفتە کۆمەڵایەتیەکانیش خۆیان وەڵام وەردەگرنەوە . هەرچەندە بۆچوونەکانی فریدمان جیاوازی هەیە لەگەڵ ئابووریناسانی کاپیتالیستی پێش خۆیدا ، ئەو بەشێکی ئەم بۆچوونانەی لە ئادەم سمیس وە وەرگرتووە ، وە لەهەندێ ڕووەوە لەگەڵ ئەودا هاوڕایە. بۆ نمونە بیرۆکەیەکی سەرەکی کە سمیس لەکتێبە بەناوبانگەکەیدا بەناوی " سەروەت و سامانی نەتەوەکان" یاخود "The Wealth of Nations" ئاماژەی پێ دەکات "self motive" یاخود " ئارەزووە خوودیەکان "ە . سمیس ئارەزووەی تاکەکان بە یەکێك لە مەرجە سەرەکیەکانی بەردەوام بوونی سیستەمی ئابووری کاپیتالیزم لەقەڵەم دەدات . ئەو دەڵێت " تاکە بزوێنەرێك بۆ گەشەی ئابووری تەماح و هەوڵە چلێسیەکانی تاکە لەکۆمەڵگادا" ، چونکە سمیس پێی وایە تاکەکان سرووشتی خۆپەرستی و خۆشویستنی خوودیان هەیە کە بەچەند دەربڕینێك لێرەو لەوەی لەکتێبەکەیدا باسی دەکات.

بۆ شیکردنەوەی ئەم دەربڕینە پیوستە هەندی ووردتر باسی ئەم پرۆسەیەی گەشە و بەڕێوەچوونی ئەو مەسەلە ئابووریانە لەڕوانگەی ئادەم سیمس وە بکەین .[1] سمیس پێی وایە تاکەکان ئارەزووی ملکداریتی پالیان پێوەدەنێت کە کاراکتەرێکی چالاك و زرینگ بن لەسیستەمی کاپیتالیستی و بازاڕی کارکردندا . ئەو پێی وایە تاکەکانی کۆمەڵ نێتۆرکێکی ئابووری و کۆمەلایەتی لەڕێگای پێداویستیەکانیان بەیەکتری پێکدەهێنن کەتێدا کەسێك خزمەتی کەسێکی تر دەکات وەلەڕێگەی ئەو خزمەتکردنەوە هەموو تاکەکانی کۆمەڵ پێویستیان بەهاوکاریکردن و کارکردنە بۆ یەکتری . سیمس پێی وایە لەم پرۆسەیەدا ململانێ بۆ بەدەستهێنانی سەرەوت و سامانی زیاتر وە بەبێ ئەوەی هەست بکەن هەوڵ و داهاتی تاکەکات دەبێتە مایەی گەشە کردنی سەروەت و سامانی نەتەوەی . ئەو لەگشتدا هەوڵ و حەزە فەردیەکان بە بزوێنەری سەرەکی وەرچەرخانی ئابووری کاپیتالیستی دەزانێت ، بەلام جیاوازی سمیس لەگەڵ کەسێکی وەك فریدماندا لەیەك خالی زۆر سەرەکیدا خۆی دەبینێتەوە ئەوەیش دەستتێوەردانی دەستەلاتە لەکاروبارە ئابووریەکاندا . سەرباری ئەوەی باوەڕی وایەی بازاڕ ئازاد بێت ، " سمیس" نکۆلی لەوەش ناکات کە ئەگەر هەندی سانسۆر نەبێت لەبازاردا ، ئەوە ئەوانەی جلەوی بازاڕیان بەدەستەوەیە زیادە ڕۆیی دەکەن و عاقاری گشت ڕەوەندەکان دەخنە خزمەت کەڵەکەی سەرمایەی زیاترەوە بۆخۆیان ، بۆیە ئەو دەڵێت پێویستە " هەندێ جار " سنوورێك بۆ ئەو زیاد ڕەویانە دابنرێت.[2]

بیگۆمان هەلومەرجی سیاسی ئابووری لە ئێستادا سەرباری ئەوەی بەشێوەیەکی گشتی ڕووەو ئارەزووەکانی فریدمان ملدەنێت کە لەنێوان لیبرالیزم و نیۆلیبرالیزمدا وەردەچرخێت ، لەهەر شوێنەو کەڵك لەیەکێك لەم بۆچوونانە وەردگیردرێت . بەلام ئەتوانین بلێین ڕووشە ئابووریەکان لەگشتدا بەشیوەیەکن کە لەزۆر وولاتانی دنیا دەوڵەت ڕۆژ دوای ڕۆژ بێهێزتر دەبێت و زۆربەی ئەو کەرتانەی کەپەیوەندیان بەژیانی کۆمەلگاوە هەیە حەوالەی کەرتی تایبەت دەکرێن . دەبینین خوێندن و خزمەتگوزاریە پزیشکیەکان و چەندین کەرتی تری خزمەتگوزاری کەپێداویستی سەرەکین لەکۆمەلگادا بەرچاوترین ئەو بەشە خزمەتگوزاریانەن کە بەبەردەوام تایبەت دەکرێنەوە. ئەم پرۆسەیە عاقیبەتەێکی زۆر ڕۆشن جێکەوتە دەکات کە بۆ هەموو تاکێك قابیلی حالی بوونە ، عاقیبەتێك کە هەموو چەمکەکانی ژیان بەپێداویستیەکانی ژیان بەخزمەتگوزارەیکانیشەوە دەکاتە کالاَ و لە بازاڕدا دەفرۆشرێن وە ئەگەر پارەت نەبێت بەهەرەمەند نابێت لەهیچ شتێك.

لەئێستادا بۆ ئەوەی دەوڵەت نەبێتە بەربەستێك لەبەردەم بازاڕەکان ئەم پرۆسەیەدا، بەڵکو ببێتە ئامرازێکی ڕێکخەر و دابینکەری ژینگەیەکی ئارام و شیاو لەو ڕەوەندەدا ، کاپیتالیزم بۆ کەڵك وەرگرتن لەڕێنمایەکانی فریدمان و پیادەکردنیان لەڕیگەی کۆمپانیا فرە ڕەگەزەکان و بانکە نێودەوڵەتیەکانەوە شەربەندی زۆر دەخاتە سەر دەوڵەت بەمەبەستی سەرمایەگوزاری و کۆنترۆلکردنی هەرشوێنێك کەدەستیان پێیبگات. دەزگاکانی " Bretton Woods_ " کەبەرچاوترینیان بانکی نێودەوڵەتی " World Bank " و "Monitory International Fund " سەندووقی دراوی نێو دەوڵەتیە ، ئەو ڕیکخراوانەن کە لەئێستادا ئامۆژگاریەکانی فریدمان لەئەرزی واقیعدا جێکەوتەدەکەن و باشترین خزمەتکاری سیستەمی ئابووری کاپیتالیزمن . بۆ ئەوەی ووردتر لە شێوەی کارکردنی ئەم دەزگایانە تێبگەین لێرەدا وەك نمونەیەك بەکوورتی باس لە هەندێ لەکاریگەریەکانی "IMF " لەسەر بەردەوام بوونی دنیای دووبەش " هەژار و دەوڵەمەند " باس دەکەین .

سەندووقی دراوی نێودەوڵەتیە یاخوود"IMF " , ریکخراوێکی نێودەوڵەتیە و 184 وولات ئەندامن تێدا ، کاری سەرەکی ئەم ڕێکخراوە بەپێی پیناسەکردنی خۆی رێکخستن و سەقامگیرکردنی نرخی دراوە و گۆرینەوەی کالاَکان هەروەها رێکخستنی نرخی هێزی کار و دانی برێك پارە وەك قەرز بە وولاتان بۆ باشترکردنی بنەمای ئابووریان بەشێوەیەکی

[1] http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1976/friedman-autobio.html

[2] - ئەم جۆرە زانیاریانە لەکتێبێکی ئادەم سمس دا بەناوی " سەروەت و سامانی نەتەوەکان " دا بەووردی باسی لێوە کراوە و ئادەم خۆی بەخاوەنی ئەم بیرۆکەیە زیاتر ناسراوە بەداوی ئەویشدا فریدمان زیاتر باسەکەی ئادەمی شیکردووەتەوە لەنووسینەکانیدا

گشتی...هتد.[3] سەبارەت بەهەلومەرجی ئابووری و ئەو ئەرکانەی کە ئەو وولاتانەی کەپێویستییان بەقەرزە لەسەریانە ئەنجامی بدەن ، سەندووقی دراوی نێودەوڵەتی نەخشەیەکی هەیە بەناوی "Structural adjustment " واتە رێککردنەوەی بناغەی یاخو بنیاتی .ئەم نەخشەیە لەسالأنی 1980 وە کاری پێدەکرێت و تایبەتە بەوەی وولأتان دەبێت چەند ئالۆگۆڕێك لەسیاسەتە ئابووریەکانیاندا ئەنجام بدەن بۆ ئەوەی بتوانن یارمەتی لە " IMF" وەربگرن. ئەو بەرنامەیە چەند خالێك فەرز دەکات بەسەر ئەو وولأتانەی کەدەیانەوێت دەست[4]بەپرۆسەی گەشەسەندن بکەن ، کەمن لێرەدا بەکەڵك وەرگرتن لەهەندێ سەرچاوە هەندێکیان باس دەکەم کە خالێ ململانێ و خەباتکردنی ئەو بزووتنەوە سۆسیالیستییە پێکدەهێنن ، لەدژی ئەنجامدانی هەریەك لەو پلانانە تێدەکۆشێت. لەزۆربەی ئەو وولأتانەی کاتێك دەست بەئەنجام دانی نەخشەکانی دەزگای ناوبراو کرابێت چەندین گرفتی کۆمەلأیەتی لەو کۆمەڵگایانەدا سەریان هەڵداوە، بۆیە ڕووبەڕوو بوونەوە و دەژایەتیکردنی پلانەکانی دەزگای ناوبراو هەنگاوی سەرەکی سۆسیالیستەکان و زۆرینەی خەڵکی هەژارو زەحمەتکێشی ئەو وولأتانە بووە .

بۆ نمونە ، شەرتبەندیەیەکانی دەزگای ناوبراو بریتین لەم چەند خالەی خوارەوە.

1- بڕینی هەرجۆرە یارمەتیەك لەمەیدانی کشتوکالدا بۆ جوتیاران یاخوو دانی خۆراك بەخۆڕای بۆ ئەوەی ئەو خەرجیانە لە میزانیەی دەولەتدا بمێنێتەوە " بۆ نمونە ئەو خۆراك و خواردنەی کەمانگانە دەدرێت بەخەڵك لەعێراقدا، دەزگای ناوبراو بەتووندی دژایەتی دەکات " .

2- بڕینی دابینکردنی یارمەتی بۆ بەرنامە کۆمەلأیەتیەیەکان لەچەشنی خوێندن و تەندرووستی و خانوو بەو کەسانەی کەلەخوار هێڵی هەژارییەوە دەژین توانای گرتنی خاوونیان نیەیە بەکرێ ، وەبێکار کردنی کارمەندێکی زۆر لەم دەزگا خزمەتگوزاریانەدا .

3- لیبرالکردنەوەی سەرمایەگوزاری و بازاڕەکان بۆ سەرنج ڕاکێشانی سەرمایەدارانی جیهانی و وەلانانی هەربەربەستیەك لەبەردەم هاتنیان بۆ سەرمایەگوزاری لەو وولأتەدا و کەم کردنەوە یاخوود وەرنەگرتنی باج لێیان.

4- تایبەتی کردنەوەی ئەو کەرتانەی کە دەولەت بەڕێوەیان دەبات.

5- ئازادکردنی بازار لە دانانی نرخ لەسەر شتومەکەکان یاخوود کالأکان.

زۆربەی ئەم ڕیفۆرمانە بەپێ بۆچوونەکانی "IMF " بەمەبەستی کەمکردنەوەی قەرز و کێشە ئابوورییەکانی وولأتانی باشوورە . کەچی بارودۆخی وولأتان پێچەوانەی ئەم بۆچوونەی دەزگای ناوبراو دەردەخات ، چونکە ڕاستی مەسەلەکە ئەوەیە کە ڕیکخراوی دراوی نێو دەولەتی ئەیەوێت بەم هەنگاوانە وەرگرتنەوەی قەرزەکان و سوودی قەرزەکان بۆ بانکەکان مسۆگەر بکات ، بەلأم لەسەر حسابی کێ ئەوە ئەگەر چاوێك بخشێنین بەئامار و لێکۆڵینەوەکانی ڕیکخراوە خێرخوازەکاندا سەبارەت بە وولأتانی باشوور ، بەئاسانی لەڕادەی ئەو ووێرناکاری و گرفتە کۆمەلأیەتی و ئابوورییانانەی کە ئەم دەزگایانە هێناویانە بەسەر ئەوو وولأتانەدا حالێ دەبین.

بەرنامەی " ڕێکخستنەوەیەکی بناغەی " لەبری باشتکردنی باردۆخی ژیان ، هەژاری و نەهامەتی زیاتر کردووە لەو وولأتانەدا. چونکە نەك بەتەنیا ڕێژەی قەرزەکان ، بەڵکو چوونەسەرەوەی" سووی" ئەو قەرزانە سالێ دوای سالێ وولأتانی قەرزکردوو زیاتر باردەکات و دەرگیری چەندین قەیرانی ئابووری کردوون کە ئیمکان نیەیە بەئاسانی دەرباز ببن لێیان. سەرباری زەخت خستنە سەر وولأتانی دەولەمەندو بانکە نێودەولتیەیەکان بۆ کەمکردنەوە و لێخۆشبوون لەبەشێکی ئەو قەرزانە، ڕێژەی ئەو پارەو پوولەی کە وولأتانی هەژار دەبێت بیدەنەوە هەر ڕوو لەسەرە . بەپێی هەندێ ئامار لەسالێ 1997 قەرزەکانی وولأتانی هەژار زیاتر لە 2 تریلیۆن دۆلار بووە کە هەریەك لەئەندامانی ئەوو وولأتانە سالأنە 400

---

[3] http://www.imf.org/external/about.htm

[4] What are the structural Adjustments? http://www.chebucto.ns.ca/Current/P7/bwi/cccsap.html (December 20, 2006).

دۆلاریان لەسەر دەبێت بیدەنەوە ئەمە لەکاتێکدایە کە داهاتی بەشێکی زۆری خەڵکی ئەم وولآتانە داهاتی ڕۆژانەیان لەدۆلارێك کەمترە .[5] کەچی لەدوای خۆش بوون لەبڕێکی ئەو ژمارانەی سەرەوە ، لەئێستادا ئەو قەرزانە 2.5 ترلیۆن دۆلار زیاترە کە ساڵانە سوودی یاخوود فائیزی ئەم پارەیە کەووڵآتانی باشوور لەسەریانە بیدەنەوە 375 بلیۆن دۆلاری ئەمریکیە ، کەئەم بڕە پارەیە زیاترە لەو دەرماڵەیەی کە لەمەیدانی تەندرووستی و خوێندندا لە تێکڕای ووڵآتانی جیهانی سێیەمدا خەرج دەکرێت.[6]

تێکڕای ئەم گرفتانەی کەلەسەرەوە باسمان کرد ئەو هۆکارانەن کە والەچاوساخێکی کاپیتاڵیزمی وەك فریدمان بکەن کە بڵێیت سیستەمی کاپیتالیستی ئێستا " پیور" نیە چونکە ئەو گرفتانە بەبەرستی سەرەکین لەبەردەم جێبەجێکردنی بۆچوونەکانی ئەودا. بۆیە تاکو ئێستا لەلایەن زۆربەی ئیکۆنۆمیستەکانی ئەم سەردەمەوە سیسیتەمی ئابووری ئێستا کە زۆربەی وولآتانی دنیا بەڕێوەی دەبەن سیستەمێکی تێکەلآوە کە بە" Mixed Economy " ناسراوە . بەلآم سەرباری دەستگرتن بەهەندێ چەمکی سیاسەتی پۆبلێك ئکۆنۆمیەوە ، هەروەك باسمان کرد ئەم شێوازە لەئابووری سیاسی دەمێکە ڕێچکەی تایبەتی کردنەوەی گشت مەیدانەکانی گرتووەتەبەر و خەریکە خەونەکەی میڵتن فریدمان لەزۆربەی وولآتانی پێشکەوتووی سەرمایەداری بەدی دێت.

تایبەتی کردنەوە کەبەیەکێك لەچەمکە ئابووریەکانی نیۆلیبراڵیزم دەناسرێتەوە ، سۆسیالیزمی دیموکراسی بەسەرسەختی دژایەتی دەکات و سەرکەوتنی خەبات و تێکۆشانی ئەو خەڵکەی کە بەفرۆشتنی هێزی کار ژیانیان دابین دەکەن لەدژایەتی کردنی ئەو سیاسەتەدا دەبینێتەوە. کەواتە کاتێك بزووتنەوەیەکی سیاسی بانگێشەی دژایەتی کردنی بازاڕی ئازاد و تایبەتی کردنەوە دەکات ، مەبەستێتی بەر بەو نایەکسانی و نابەرابەریانە بگریت و لە بەرامبەریاندا بووەستێتەوە کەئەو ژمارانەی سەرەوەوە گەواهی لەسەر دەدەن . ئەو بزووتنەوە سۆسیالیستیە ئەرکێتی خەڵکی لەئاکامەکانی سیاسەت و هەنگاوەکانی ئەو ڕێکخراوانە ئاگادار بکاتەوە کە تەنانەت هەندێ جار لەلایەن بەرپرسانی دەزگاکانی کاپیتاڵیزمەوە ئاماژەیان پێدەکرێت. بۆ نمونە کۆفی ئەنان سکرتێری پێشووی ڕیکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لەکۆنفرانسێکی ڕۆژنامەوانیدا دەڵێت "گەورەترین مەترسی بۆ سەر ئاسایشی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی کارە تیرۆریستیەکان نییە ، بەڵکو هەژاریە، وەبەبێ سەرکەوتن بەسەر ئەو مەترسیەدا مەیسەربوونی دنیایەکی ئاسایش و ئارام ئیمکانی نیە".[7]

ڕەنگە لەزۆر جێگەدا ئەو ئامارە ئابووریانەی سەرەوە بەرچاو کەوتووبێتن و زۆر قسە کرابێت لەسەر نایەکسانی و نا ئینسانی بوونی سیستەمی ئابووری کاپیتاڵیستی ، بەلآم کاتێکیش باس لە ئەلتەرناتیڤێکی ئینسانی تر کراوە نمونەی وولآتانی بەناو سۆسیالیستی بەبەلگە هێنراونەتەوە کەچەند گرفتی سیاسی و ئابووریان بەسەر خەڵکی ئەو وولآتانەدا هێنا. وەهەرکاتێکیش لە دژی بازاڕی ئازاد قسەو باسێك کرابێت ، یەکسەر پاساوی ئەوە هێنراوەتەوە کە کۆنترۆڵکردنەوەی ئابووری و بەڕیوەبردنی لەلایەن دەوڵەتەوە گەڕانەوەیەك دەبێت بۆ مۆدیلە سۆسیالیستیەکەی شوورەووی . بۆیە بۆ ئەوەی جیاوازی نێوان ئەو سیستەمە ئابووریەی کە سۆڤێت کاری پێدەکرد و ئەو سیستەمەی کە بزووتنەوەی سۆسیالیستی یاخوود سۆسیالیزمی دیموکراسی باوەڕی پێیەتی لەئێستادا دیاری بکەین بە کوورتی باسیکی سیستەمی ئابووری شوورەی لەدەورانی ستالیندا لێرەدا دەکەین و دواتریش بەراوردی دەکەین بە سیستەمی ئابووری ئەو سویالیسزمەی کەمارکس باس لە لایەنە ئابووریەکەی کردوو و جیاوازیە سەرەکیەکانی لەگەڵ شوورەویدا دیاری دەکەین.

ئەوەی لەسۆڤێتدا دەگوزەری سینتراڵیزمی ئابووری بوو کە تێیدا هەموو شتەکان لەسەنتەرەوە بڕیاری لەسەر دەدرا بەبێ لەبەرچاوگرتنی تایبەتمەندی شوێنەکان و بەبێ بەشداری کردنی کۆمەڵگا لەبڕیارە ئابووریەکاندا. ئەوان لەبری بنیاتنیانی

---

[5] Brief introduction to global issues. Poverty and Development. www.worldrevolution.org/projects/globalissuesoverview/overview2/BriefOverview.htm(December 20, 2006)

[6] James S. Henry. Where the money Went. Global Issues annual editions 05/06, p.80.

[7] Kofi Annan. Social programs combat terrorism. The Vancouver Sun, September 9, 2003.

سیستەمێکی ئابووری کەخزمەت بەخەڵکی ڕووسیا بکات هەموو خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێشی ڕووسیایان ملکەچی کارکردنێکی تاقەتپڕوکێن کرد . مەبەستیش لەوکارکردنە بێگومان دیسانەوە گەشەی ئابووری و بردنە سەرەوەی ڕێژەی بەرهەم هێنان بوو کە لەگەڵ ئامانجەکانی سیستەمی ئابووری کاپیتالێزمدا جیاوازی نیە. ئەم تەقەلایەی شوورەوەی لەمەیدانی گەشەی ئابووریدا هەولێك نەبوو بۆ وولآمدانەوە بە پێداویستیەکانی خەڵك ، بەڵکو ململانێ و شەڕی دەستەلآتێکی تۆتالیتاری بوو لەگەڵ ڕۆژئاوادا. نا سۆسیالیست بوونی مۆدێلی شوورەووی دەکرێت لەئالگۆڕێکی بناغەیدا دیاری بکەین کاتێك کە ستالین درووشمێکی پایەی مارکس دەگۆڕێت . یەکێك لە کۆنسێپتە بەهێزەکانی مارکس سەبارەت بە پەیوەندی تاك و بەرهەمهێنان ، کە هیچ مۆرکێکی جیاکردنەوە و جوداخوازی نێوان بەشەرەکانی پێوە دیار نیە و مانایەکی بەرزی هەیە بۆ یەکسانی بوون ئەوەیە کەدەڵێت ،" کارکردنی هەرکەسێك بەپێی تواناکانی و بەهەرمەندبوونیشی لەشتەکان بەپێی پێداویستیەکانی" ، کەچی ستالین ئەم دروشمەی گۆڕی بە " بەهرەمەندبوونی هەرکەسێك لەپێداویستیەکانی بەپێی کارکردنی" ، ئەمە ئەو ئالوگۆڕە ڕیشەیە بوو کەبووە مایەی ئەوەی سۆسیالیزمەکەی ستالین کریکاری خاوەن بەهرەی لە کرێکاری نۆرماڵ جیا کردەوە و بەردەوام بوونی کۆمەڵگای دوو چینی درێژە پێدا. ئەمە دووبارە کردنەوەی ئەو پەیوەندیە ئابوورییەی کاپیتالیزمەیە کە جێگەو ڕیگەی بەشەر لەکۆمەلگادا دیاری دەکات و دەبێتە مایەی ئەوەی کەسێك لەسەرووی کەسێکی ترەوە لەخۆشیەکانی ژیان بەهرەمەند بێت. بۆ نمونە یەکەم پلانی پێنج ساڵەی ستالین کە لەساڵی 1928 وە دەستی پێکرد بڕیاری دابوو بەرهەمە پیشەسازیەکانی رووسیا بەتایبەت ئاسن ، لە 3.5 ملیۆن تەنەوە زیاد بکات بۆ 10 ملیۆن تەن تاکو ساڵی 1932. کەچی سەرباری نا کارامە بوونی پلانەکە بۆ بەدەستهێنانی ئەم خۆزگەیە ، تەماحەکانی ستالین لە دوا ساڵی پلانەکە هەر بەوەشەوە نەوەستا بەڵکو ئەو ڕێژەیەی بردە سەرەوە و ڕادەی بەرهەم هێنانی زیادکرد بۆ 17 ملیۆن تەن ئاسن ، ئەمەش هەمووی لەسەر شانی کریکار و خەڵکی زەحمەتکێشی ئەوو وولآتە بوو .[8] بۆ جۆشدانی کرێکارانی رووسیای سوور ستالین کێبەرکێکی نایەکسانانەی خستە نێوان کرێکارانی ئەو وولآتەوە ، چونکە بەپێ هەڵسەنگاندنەکانی سۆسیالیزمەکەی ستالین باشترین کۆمۆنیست ئەو کریکارە بوو کە بەهیچ شێوەیەك لەکارکردن نەوەستێت ، هاوکات گوێ رایەڵی هەموو بڕیارەکان بێت لەشوێنی کاردا . دیارە چەندین نووسینی جیا جیا باس لەبەڕیوە چوونی ئیستبداد و سەرکووتی کرێکارانی ڕووسیا دەکەن لەو سەردەمەدا بۆیە بەپێویستی نازانم جاریکی تر ئێمەش لیستیان بکەین لێرەدا.

سۆسیالیزم بڕیارە خۆشگوزەرانی فەراهەم بکات بۆ بەشەر ، نەوەك ببێت بە بلۆکێکی بەرهەڵستکاری بەهێز لەبەرامبەر نەیارەکانیدا. . هەروەك لە بووچوونەکانی مارکسدا هاتووە کۆمەڵگای سۆسیالیستی جیاوازیەکی ڕیشەی هەیە لەگەڵ کاپیتالستیەکاندا ، جیاوازیەکەشی ئەوەیە کە ئەو پێی وایە کەرەسەکانی بەرهەمهێنان بەشێوەیەکی دیموکراسی لەلایەن کۆمەڵگای تازەوە بەڕێوە دەچن ، نەوەك لەڕیگەی دەستەلآتی نوخبەیەکەوە ، کەرەستەکانی بەرهەمهێنان موڵکی کەمینەیەك نین ، بەڵکو موڵکی هەموو کۆمەڵگان. وەهەرها لەسیستەمی سۆسیالیستیدا کارکردن بۆ بەرهەم هێنانی بەرهەمەکان بەشێوەیەکی خۆبەختانەیە . وە بەبێ لەبەرچاوگرتنی زۆری و کەمی ڕێژەی بەرهەمەکان ، هەرچیەك بەرهەم بهێنرێت بەشێوەیەکی یەکسان بەسەر کۆمەڵگادا دابەشدەکرێت .

ئەم بۆچوونانەی مارکس بۆ جارێکی تر نا سۆسیالیست بوونی شوورەوویمان زیاتر بۆ ڕۆشن دەکاتەوە . بۆ نمونە ، لەباری ئابووریەوە زۆرینەی خەڵکی ڕووسیا خزمەتی پشەسازی و دەزگا بەرهەمهێنەرەکانیان دەکرد، وە ئەو کالآیانەی بەرهەمیان دەهێنا جیاوازی ئەرز و ئاسمانی هەبوو لەگەڵ خواست و ئارەزوو و پێداویستیەکانی ئەواندا . ئەمە بێجگە لەبوونی هەژاری و نەبوونی خواردن بۆ هەندێك و بەهەرەمەند بوونی هەندێکی کەم لەهەموو شتێك ((بڕوانە کاسێتێکی ڤیدوی بەناوی " ڕێد فلاگ" کە سەبارەت بەسیستەمی سۆسیالیستی ستالینە و بەشێوەیەکی وورد لەو کاسێتەدا هەندێ لە

[8] Robin W. Winks, R.J.Q. Adams. Europe crisis and conflicts 1890-1945. Oxford Ed, P 166.

بەڵشەفیکەکان باسی ئەو ڕووژانە دەکەن کە لەشوورەویدا گوزەری)) . ئەوەی لە شوورەووی گوزەرا ئەو بلۆك بەندی و ململانێ ئابووریە بوو لەگەڵ ڕۆژئاوادا کە عاقیبەتەکەی بەرهەم هێنانی دەستەلاٚتێکی دیکتاتۆری و کۆمەڵگایەکی شەکەت و ماندوو بوو . بەشێوەیەکی گشتی لەسۆسیالیزمەکەی ستالیندا بەشەرەکان سەرباری هەوڵوکۆششێکی زۆر بەمەبستی فەراهەمکردنی کۆمەڵگایەکی یەکسان ، هەموو هەوڵەکانیان بووە مایەی ئەوەی کە بکرێنە خزمەتکار و کۆیلەی سیستەمێکی ئابووری و سیاسی کە بریتی بوو ئایدۆلۆژیایەکی ووشك و بێ ژیان ، بەگشتی ژیان لەو ووڵاتەدا یەکسان بوو بەچاوەڕوانیکردن بۆ ڕزگار بوون لەزیندانێکی گەورە.

لەزۆربەی نووسینی سۆسیالیستەکاندا بەتایبەت مارکس و ئەنجلس بەئاسانی جیاوازی ئەو سیستەمە ئابووریەی کە ئەوان باسیان کردووە لەگەڵ ئەم سیستەمانەی تردا کە ووڵاتە بەناو سۆسیالیستیەکانی هاوشێوەی شوورەووی پیادەی دەکەن ، بەدی دەکرێت. مەبەستی سەرەکیش لەباسکردنی ئەم بزووتنەوە سۆسیالیستیە گەڕانەوەیەکە بۆ ئەو میتۆدە ئابووریە سۆسیالیستیەی کە ئەوان باسیان کردووە، بەلاٚم بە لەبەرچاوگرتنی چوونە سەرەوەی پێداویستیەکان و ئەو پێشکەتنانەی کە بەشەریەت بەدەستی هێناون لەمەیدانە جۆراوجۆرەکاندا. هەر وەك ئەو دوو کۆمۆنیستە لەنووسینەکانیاندا ئاماژەی پێدەکەن " سەرچاوەی زۆربەی کێشە کۆمەلاٚیەتی و سیاسی و ئابووریەکان دەگەڕێتەوە بۆ پێکهاتەی ژێرخانی ئابووری کۆمەڵگای کاپیتاڵیستی کە چینەکانی بەرهەم هێناوە ، وەهەر یەك لەم چینانە بەپێی جێگەو ڕیگەی ئابووریان دەستەلاٚت دابەشکراوە بەسەریاندا"[9]. سەرباری ئەوەی ئەم قسانە چەندین ساڵیان بەسەردا تێپەڕیوە ، کەچی لەئێستادا ئەتوانین ئاماژە بە چەند نمونەیەکی زیندوو بکەین لەسیستەمی کاپیتاڵیستیدا سەبارەت بەدرووست بوونی ئەم کۆنسێپتانەی مارکس. بەپێی ئامارە ئابووریەکانی کاپیتاڵیزم خۆی لەئێستادا 500 کۆمپانیای هەرە دەوڵەمەندی دنیا چارەنووسی ڕەوتی ئابووری کاپیتاڵیزم زۆربەی چەمکەکانی ژیانی بەشەریەت دیاری دەکەن. واڵ مارت و نایکی و هاڵیبرتن و جی ئیم سی و فۆرد و چەندین کۆمپانیای تر کە بەپێشڕەوانی چالاکیە ئابووریەکانی کاپیتاڵیزم دەناسرێنەوە لە سەرتاسەری دنیادا خاوەنی دەستەلاٚتێکی زۆرن بەهۆی سەرمایەکانیانەوە . بۆ نمونە ، ئەو داهاتانەی کە بازاڕێکی وەك "Wal-mart" لەدوو هەفتەجارێکدا دەستی دەکەوێت، یەکسانە بەداهاتی کارکردنی کرێکارێکی خوودی کۆمپانیای ناوبراو بەدرێژایی تەمەنی . ئەگەر هەر کرێکارێك لە کۆمپانیای ناو براو باسی ناڕەزایەتی یاخوود هەرجۆرە مانگرتنێك بکات ئەو بێ هیچ سلەمینەوەیەك بێکار دەکرێت[10]. یانی بێ نان کردن و بەرتەسك کردنەوەی ژیانی چەندین ملیۆن خەڵك بستراوەتەوە بەوەی کە کاتێك ئەم کۆمپانیایانە بڕیاری لەسەر دەدەن ، لەو بڕیاردانانەدا تەنانەت دەوڵەتیش توانای بەرپێگرتنی بڕیار و پلانەکانی ئەو کۆمپانیایانەی نیە. چونکە کاتێك کامپینی هەڵبژاردنەکان دەستپێدەکات ئەم کۆمپانیایانە باشترین سەرچاوەی کۆمەکی ماڵیین بۆ ئەو کەسانەی کەخۆیان کاندێد دەکەن ، بۆیە بەوەستانەوە بەڕووی هەریەك لەو کۆمپانیا گەورانەدا قومارێکی گەورەی سیاسیەیە بۆ هەر سیاسەتمەدارێکی دیموکراسی کاپیتاڵیزم . ئەم کۆمپانیایانە ئازادن لەهەرهەنگاوێك کە دەینێن بەتایبەت کاتێك ڕێژەی قازانج و داهاتی ساڵانەی ئەم کۆمپانیایانە کەم دەبێتەوە ، ئاکامەکەی کەمکردنەوەی دانی باج بەدەوڵەت و بێکارکردنی ژمارەیەکی رۆر لەکرێکار دەبێت ، وەهەندێ لەم کۆمپانیایانە بۆ پەیداکردنی سەروەت و سامانی زیاتر دەرگای کۆمپانیاکانیان دادەخەن ، ڕووە ئەو ووڵاتانە دەڕۆن کەهێزی کار تێدا زۆر هەرزانە ، دیسانەوە بەپێی ڕێکتننامەکانی بازاڕی ئازاد دەوڵەت دەستەوەستان دەمێنێتەوە لەوەی کە ئەم کۆپانیایانە دەمێننەوە یاخوود بەپێچەوانەکەی .

چەمکێکی تر کە سۆسیالیزمی دیمۆکراسی ڕەخنەی لێدەگرێت مەسەلەی پەیوەندیە ئابووریەکانی نێوان ووڵاتانی دنیایە ، بەتایبەت ووڵاتانی باکوور لەگەڵ باشووردا . سەرباری هەوڵ و ئیدعاکانی لیبراڵیزم سەبارەت بە پەیوەندیە

---

[9] Karl Marx, Friedrich Engels. The communist Manifesto. Oxford Ed. Edit by David McClellan 1992, P, 24.
10 Paul Krugman, New York Times, May 13, 2005).

ئابووریە نێودەوڵەتیەکان کە گوایە لەسەر بناغەی "win-win " یاخوود قازانجی دوولایەنە بەڕێوەدەچێت ، سیستەمی ئابووری نیودەوڵەتی لەئێستادا لەسەر بناغەی (دۆڕا و براوەیە) یاخوو (Win/Zero- sum) پەیوەندیە ئابووریەکانی بەڕێوەدەبات . یانی بەومانایەی کە سەرکەوتنی هەموو پەیوەندیە ئابووریەکانی سەرمایەداری لەسەر هەژار کردن یاخوود تالآن و دەستبەسەراگرتنی سەروەت و سامانی وولآتانی تر ووەستاوە کە لەزۆر جێگادا ئەم جۆرە پەیوەندیە بە نیۆکۆلۆنیالیزم ناو دەبرێت. ناوبردنی ئەم پەیوەندیە ئابووریەی کە ئێستا بەڕێوە ئەچێت بە نیۆکۆلۆنیالیزم دوور نیە ڕاستیەوە ، چونکە ئەگەر تاکو چەند دەیەیەك پێش ئێستا وولآتان سەربەخۆ نەبوو لەبڕیاردانەکاندا و لەلایەن دەستەلآت یاخوود دەوڵەتێکی داگیرکەرەوە بەڕێوە دەبران ، ئێستا سەرباری بوونی دەستەلآتێکی خۆماڵی ، لەزۆر باری ترەوە بەتایبەت ئابووری وابەستەن بەوولآتانی کاپیتالیستی گەشەسەندووەوە . ئەمە بووتە مایەی بەرهەم هێنانی یەکسانیەکی بێوێنە لەمێژووی ژیانی بەشەرەیەتدا . بۆ نمونە ئەگەر سەدەی بیست هەژاری لەنێوان دوو چیندا دیاردەیەکی بەرچاو بوو لەناو وولآتاندا ، ئەوە ئێستا جیاوازیە چینایەتییەکان دابەش بووە بەسەر ڕۆژئاواو و باشووردا ، کە وولآتانی باشوور ڕۆژ دوای ڕۆژ دەرگیری کێشە و شەڕ و ماڵوێرانی دەبن ، ڕۆژئاواش زیاتر بەهەرەمەند دەبێت لە سەروت و سامانی نەتەوەکان. لەئەمڕۆدا 1.2 بلیۆن خەلْك لەخوار هێڵی هەژاریەوە دەژین یاخوود ڕۆژانە لەدۆلارێك کەمتریان دەستدەکەوێت بۆ ژیان. 44٪ ئەم خەلْکە دانیشتووی باشووری ئاسیان ، 24٪ خەڵکی بیابانەکانی ئەفریقان ، 24٪ لەخەڵکی ڕۆژهەلآتی ئاسیان و 6.5 ٪ دانیشتووی ئەمریکای لاتین و کاریبیانن .[11] بە بەراوردکردنی داهاتی خەڵکانی وولآتانی هەژارنیش جیاوازی نێوان ئەو ژمارانە لەگەڵ وولآتانی پێشکەوتووی پێشەسازی بەتایبەت وولآتانی ئەوروپای ڕۆژئاوا و یابان و ئەمریکای باکوور گەواهی نایەکسان بوونی سیستەمی ئابووری کاپیتالیزم بۆ جارێکی تر پیشان دەدەنەوە . بۆ نمونە ، داهاتی ساڵانەی تاکێك لەوولآتە پێگەیشتووەکانی سەرمایەداریدا بە 30،000 $ دۆلارە مەزەندە دەکرێت، کەچی لەوولآتانی ئەمریکای لاتین دەوروبەری 6000 $ دۆلارە، لە کاریبیان لەئەفریقای باکوور 4000 $ دۆلارە، لەوولآتانی بیابانەکان ئەفریقا 2000 $ دۆلارە. هەر لەدرێژەی ڕیزکردنی ئەم ژمارانەدا کۆمەڵێ جێگەی تر هەن ژمارەی داهاتەکانیان زۆر لەوە کەمترە کەتانانەت بچنە ڕیزی ژماردنیشەوە. بۆ نمونە، داهاتی ساڵانەی تاکێکی وولآتی هایتی 1600 $ دۆلارە، لەوەلآتێکی وەك ئیسیوبیا دەرماڵەی تاکێك تەنیا 700 $ دۆلارە ، لەشەش وولآتی تری داهاتی ساڵانە تەنیا 600 $. کۆی هەموو ئەم ژمارانە ئەوەمان پیشان دەدەن کەهەرچەندە بەپێی سەرژمێرەکان وولآتانی پێگەیشتووی سەرمایەداری تەنیا 15٪ دانیشتوانی گۆی زەوی پێکدەهێنن، کەچی داهاتی ساڵانە 80٪ ی بەر ئەوان دەکەوێت، هاوکات هەندێ لەوولآتانیی هەرە هەژار کەلە 40٪ دانیشتوانی سەرگۆی زەوی پێکدەهێنن لەو داهاتانە تەنیا 3٪ی بەر دەکەوێت .[12]

پەردەهەڵماڵین لەسەر ئەم ڕاستیانە و ووروژاندیان لەکۆمەڵگادا بەکارێکی سەرەکی بزووتنەوەی سۆسیالیستی لەم سەردەمەدا دەناسرێت . وەبۆ چارەسەرکردنی ئەم نایەکسانییە ئابووریانە ئەو سۆسیالیزمەی کە باسی دەکەین باوەڕی بە ئابووریەکی دیموکراسی هەیە کە تێیدا بەرهەم هێنان و چالاکیە ئابوورییەکان بەچەند شێوازیك لەلایەن زۆرینەی کۆمەڵگاوە بەڕێوە دەبرێن. ئەم کۆنترۆڵکردنەی شێوازی بەرهەمهێنان و چالاکیە ئابووریەکان بەتنیا وەڵامی خواستەکانی سیستەمێکی پیوری سۆسیالیستی ناداتەوە ، بەڵکو پراکتیزەکردنی ئەم ئەرکانە بە عەقارێکدا کە کۆمەڵگا بەرەو کۆمەڵگایەکی بێ چین بەرێت ئەو ئەرکەیە کە ئەو هەنگاوە سۆسیالیستیە ئابوورییە لەبەر چاوی دەگرێت. وورد بوونەوە لە ڕەوشی ئەم کۆنترۆڵ کردنەی ئابووری بە مەبەستی بنیات نانی کۆمەڵگایەکی دیموکرات و یەکسان ، کارێکی زۆر تەم و مژاوی نیە و ئیمکانی جێبەجیکردنی هەیە لەئێستادا ئەویش ، یەکەم بە دووبارە دابەشکردنەوەی سەرەوت و سامانەکان بەمەبەستی فەراهەمکردنی هەلومەرجێك لە کۆمەڵگادا کەتاکەکان هەموویان بەهەرەمەندبن لەهەموو ماف و پێداویستیەکانیان.

---

[11] Ome, Yaounde. Governments and donors to foster innovative strategic Programs, 11 May.http://www.ifad.org/media/press/2002/26-02.htm (December 21, 2006).

12 *(2005 Economic Report of the President*,http://www.gpoaccess.gov/eop/)

وەرگرتنی باج لەوولاّتانی دەولّەمەند و دانی ئەو باج و سەرانە بە وولاّتانی هەژار کە زۆربەیان لە بەشی باشووری سەرگۆی زەویدان و وورووژاندنی ئەم پێشنیارە لەئاستێکی سەراسەریدا ئامانجێکی تری ئەو بزووتنەوە سۆسیالیستیەیە. ئەنجامدان و گەرەنتی چوونە پێشەوەی ئەم جۆرە لەچارەسەرکردنی هەنووکەی کێشە ئابووریەکان لەگرەوەی فەراهەمکردنی پرۆسەیەکی دیموکراسی سەراپاگیردایە کە تێدا هەموو تاکەکانی کۆمەلّگا دەنگیان هەبێت و ئازادانە بڕیار لەسەر مەسەلە ئابووریەکان بدەن ، یانی بەبێ بوونی ئەو دیموکراسییە ، فەراهەم بوونی کۆمەلّگایەکی بێ چین ئیمکانی نیە ، وەهەرچیەك بکرێت کۆمەلّگا دوبارە بەشێوەیەکی "هاریارکی" یاخوود چین سالاری خۆی ڕیکدەخاتەوە و لەدوا عاقیبەتدا دەستەلاّت وەك هێزێکی سەرکوتکەر دەمێنێتەوە . ئاشکرایە خاوەنداریەتی تایبەت شانسی ئەوەی داوە بەخاوەن کومپانیاکان کە کاریگەری زۆر بخەنە سەر حکومەتەکان و شێوەی دەستەلاّتداریتیان دیاری بکەن . بۆیە کاتێك بزووتنەوەی سۆسیالیستی باس لە خاوەندارێتی تایبەت دەکات دەیەوێت ئەو جۆرە کاریگەریە بەشێوەیکی یەکسان لەنێوان گشت تاکەکانی کۆمەلّگادا دابەش بکاتەوە ، ئەمەش ئەبێتە مایەی ئالّوگۆڕ پێکردنی دەستەلاّت لەو شێوازەی ئێستایە کە کاری سەرکوت و کۆنترۆلّکردنی خەلّکە بۆ شێوازێکی تر کە سۆسیالیزمی دیموکراسی پێی وایە دەستەلاّت شێوازی " Management" یاخوو بەڕیوەبردن .

لایەنێکی تری تێڕوانینەکانی ئەم بزووتنەوە سۆسیالیستیەیە ڕەخنەگرتنە لەپاساوەکانی کاپیتالیزم کاتێك کە پاساو دەهێنرێتەوە بۆ ئەو چاوچلّیسیانەی کاپیتالّیزم لەبەرهەمهێناندا بۆ ڕاگەیشتن بەپێداویستیەکان کە فریا گەشەی خێرای دانیشتوانی سەرگۆی زەوی . ئەم بزووتنەوە سۆسیالیستیەیە لەو باوەڕەدایە سەرباری گەشەی ڕێژەی دانیشتووانی سەرگۆی زەوی ، خواردن و پۆشاك و پێداویستیە سەرەکیەکان بەشی هەموو بەشەریەت دەکات ئەگەر بەشێوەیەکی یەکسان دابەشبکرێت. بەلاّم هەروەك دەبینین ئەوەی لە پرۆسەی ئابووری نیۆدەولّەتیدا بەڕێوە دەچێت ئەوەیە کە ڕێژەی بەرهەمهێنانی کەلوپەلەکان بەپێی بازاڕو پێداویستیەکانی بازاڕ بەرهەم دەهێنرێن ، نەوەك پێداویستی کۆمەلّگا و تاکەکانی. دەبینین بازاڕکردن و کڕینی شتومەك بووەتە یەکێك لەسەرچاوەکانی خۆشحالّی ، بگرە هەندێ جار بازاڕکردن وەك کاتبردنەسەر بەکاردهێندرێت کە دیاردەیەکی زۆر باوە لە وولاّتانی کاپیتالّیستی پێشکەوتوودا. دیارە کاتێك ئێنسان بەهەرەمەند دەبێت لەهەر پێداویستیەك کە پێویستی پێیەیتی هیچ کات نابێت ئەم هەولّە لەچوارچێوەی سەرووی بەرەخۆریەوە کەلە فەرهەنگی سیاسی ئێستادا پێی دەوترێت "Over Consumerism" بژمێردرێت . بەلاّم کاتێك باس لە بازاڕ کردن دەکەین مەبست لەو فەرهەنگە دروستکراوەی کاپیتالّیزمە کە چۆن تاکی ڕاهێناوە بەشێکی زۆری خۆشیەکانی لە بازاڕکردندا ببینێتەوە . کاپیتالّیزم هێندە زیرەکانە لەم مەیدانەدا کار دەکات ، زۆر ئەستەمە کەسێك بتوانێت نەبێتە بەشێك لەو هەلومەرجەی کە لە بازارە گەورەکانی کاپیتالّیزمدا خولّقاوە.

ئەگەر ڕۆژگارێك باشترین سەرچاوە بۆ بلاّوکردنەوەی هۆش و مەعریفەت و ئاگاهی میدیاکان بوو ، ئەمڕۆ باشترین ڕۆلّ دەگێرن لەچوونە پێشەوەی سیاسەت و فەرهەنگە ئابووریەکانی کاپیتالیزمدا و ڕۆژ دوای ڕۆژ خەلّکی لەسرووشتی ئینسانی بوونیان دوور دەخەنەوە و بێ ئاگایان دەکەن لە ڕاستی ئەو کێشەو گرفتانەی کە لەدنیادا بەڕێوە دەچن. کاری سەرەکی میدیا لەدنیای ئەمڕۆدا ئامادەکردن و سەرنج ڕاکێشانی خەلّك و کویلەکردنیانە بۆ بازاڕو پەیوەندیە ئابووریەکان. هەر لە لاپەڕەی ڕۆژنامەکان و شاشەی تەلەفزیۆن و سینەماکانەوە بیگرە تاکوو دەگاتە یاری زانە بەناوبانگەکان لەلایەن سیستەمی ئابووریەوە بەکاردەهێنرێن تاکو بانگێشەی خەلّك بکەن کە بازاڕکردن ، تەنانەت هەندێ جار تەواوی خۆشیەکانی ژیان دەبەسترێتەوە بەوەی کە کالاّیەك بکرێت ، بەکارهێنانی ڕیکلام و پڕو پاگەندەکان لەڕێگەی میدیاکانەوە پڕن لەو جۆرە گالّتەجاڕیانەی کاپیتالّیزم.

وەستانەوە بەڕووی ئەم فەرهەنگە ئابووریەی کاپیتالّیزمدا یەکێکە لەخەسلّەتە سەرەکیەکانی سۆسیالیزمی دیموکراسی بەمەبەستی جێگەوتەکردنی فەرهەنگێکی ئینسانی کە لەسرووشتی بەشەرەوە نزیك بێت . خوو و ڕەوشتێکی

ئابووری كه كۆمه‌ڵگا به‌وه ڕابهێنێت خۆشی‌یه‌كانیان له‌ په‌یوه‌ندیه‌ كۆمه‌ڵایه‌تی‌ه‌كان و هاوكاریكردن و خۆشه‌ویستیان بۆ یه‌كتری ببیننه‌نه‌وه‌ ، نه‌وه‌ك له‌گره‌ووی ململانێ و به‌ربه‌ره‌كانی له‌گه‌ڵ یه‌كتریدا بۆ ده‌ستگیر بوون له‌ده‌ستكه‌وتی زیاتر .

تیروانی سۆسیالیزمی سه‌بارەت به‌ دیموكراسی و به‌شداریكردنی خه‌ڵك له‌بڕیاره‌ سیاسی‌یه‌كاندا.

كاتێك كه‌ سه‌رژمێرێكی خێرای ئه‌و قوربانیانه‌ ده‌كه‌یت كه‌له‌چركه‌ ساتێكدا ده‌بنه‌ قوربانی شه‌ڕه‌ ئه‌تنییكی و مه‌زهه‌به‌یه‌كان ، كاتێك ده‌بینین كوشتنی مرۆڤ و مامه‌ڵه‌كردن پیانه‌وه‌ له‌و شه‌ڕه‌ خوێناویانه‌دا به‌شێوه‌یه‌كی زۆر بێده‌ربه‌ستانه‌ به‌ڕیوه‌ ده‌چێت، ده‌توانین بڵێین ژیانی ئه‌مرۆی به‌شه‌ریه‌ت زۆر دووره‌ له‌و پڕوپاگه‌ندانه‌ی كه‌له‌لایه‌ن سیسته‌می كاپیتالیزم و سه‌بارەت به‌ سه‌قامگیركردنی دیموكراسی و ئازادی‌یه‌ فه‌ردیه‌كان و بنیاتنانی كۆمه‌ڵگای مه‌ده‌نی ده‌كرێت. له‌هه‌لومه‌رجێكی ئاوهادا یه‌كێك له‌گرفته‌ سه‌ره‌كیه‌كان بۆ گۆڕان‌و وه‌رچه‌رخان بۆ نزیك بوونه‌وه‌ له‌ سوسیالیزمێكی ڕاسته‌قینه‌ چۆنێتی نه‌هێشتنی ده‌سته‌ڵاتی به‌شێكی كه‌می كۆمه‌ڵگا و به‌ڕێوه‌بردنی كاروباره‌ كۆمه‌ڵایه‌تی‌یكانی نێو كۆمه‌ڵگایه‌ له‌لایه‌ن زۆرینه‌ی خه‌ڵكه‌وه‌. بێگومان ده‌ستگه‌یشتن به‌یه‌كسانییه‌كی هه‌مه‌لایه‌نه‌و درووست كه‌گشت تاكه‌كانی كۆمه‌ڵ یه‌كسان بن له‌ماف ئه‌ركاكانیاندا كاری شه‌و رۆژێك نیه‌ به‌ڵكو پێویستی به‌پرۆسه‌یه‌كی دیموكراسی سۆسیالیستی هه‌یه‌. تاكو ئێستا سه‌بارەت به‌م مسه‌له‌یه‌ ناڕۆشنای زۆر هه‌یه‌ له‌سه‌ر چۆنێتی به‌شداركردنی خه‌ڵك له‌بڕیاره‌ چاره‌نووس سازه‌كانی ژیانیاندا ، چونكه‌ له‌ڕابردوودا ئه‌م مافه‌ی به‌شێوه‌یه‌كی زۆر شكڵییانه‌ ده‌ستنیشانكراوه‌. ڕه‌نگه‌ هه‌ندێ بۆچوون هه‌بێت پێی وابێت ئه‌مه‌ كارێكی سه‌خت و دژواره‌ ، به‌ڵام هه‌روه‌ك هاری ماگدۆف له‌نووسینێكدا ئاماژه‌ی پێده‌كات و ده‌ڵێت :" ئه‌نجامدانی هه‌ر نه‌خشه‌و كارێك هێنده‌ دژواره‌ كه‌ تاكوو به‌رگۆی ده‌كه‌وێت، به‌ڵام كاتێك ده‌بێته‌ وانه‌و له‌ پۆله‌كاندا له‌سه‌ر ته‌خته‌ی وانه‌ ووتنه‌وه‌ ڕۆشنای زیاتری له‌سه‌ر ده‌درێت، ئیتر وه‌ك هه‌ر وانه‌یه‌كی ئاسای ده‌چێته‌ نێو خانه‌كانی مێشكه‌وه‌و ڕه‌نگده‌داته‌وه‌ له‌كردارو ئاخافتنی ڕۆژانه‌ی هه‌ر قووتابییه‌كدا.[13]ئه‌م بزووتنه‌وه‌ سۆسیالیستییه‌ یه‌كێك له‌ئه‌ركه‌كانی قووڵكردنه‌وه‌ی مانای ڕاسته‌قینه‌ی دیموكراسی‌یه‌ له‌نێو كۆمه‌ڵگادا و چه‌سپاندنی دیموكراسی‌یه‌ له‌فه‌رهه‌نگی كۆمه‌ڵگادا . بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌و ئه‌نجامدانی ئه‌ركه‌ دیموكراسیه‌كان " دیموكراسیی‌یه‌كی سه‌راپاگیر " بۆ بنیاتنانی ئه‌و فه‌رهه‌نگه‌ به‌گونجاو ده‌زانێت.

له‌سیسته‌می دیموكراسی كاپیتاڵیزمدا به‌شداری كردنی خه‌ڵك له‌ بڕیارو به‌رێوبردنی ده‌وڵه‌تدا یه‌كسان كراوه‌ به‌وه‌ی كه‌ له‌ڕێگه‌ی ده‌نگدانه‌كانه‌وه‌ هه‌ر چوارساڵه‌ی جارێك خه‌ڵكانێك هه‌لبژێرێت وه‌ك نوێنه‌ر و جێگیریان بكات له‌په‌رله‌مانه‌كاندا . كاتێكیش ئه‌م به‌ناو " نوێنه‌رانه‌" گه‌شتنه‌ ده‌سته‌ڵات یه‌كه‌م كاریان پشتگوێ خستنی خه‌ڵك‌و ده‌نگه‌كانیانه‌ وه‌هاوكاتیش گه‌ڕانه‌ به‌دوای به‌رژه‌وه‌ندی‌یه‌ شه‌خسیه‌كانی خۆیان بۆ ماوه‌ی چوارساڵ له‌ڕێگه‌ی ده‌سته‌ڵاته‌وه‌. ئه‌م دیارده‌یه‌ خوو و ڕه‌وشتێك نی‌یه‌ له‌تاكێكه‌وه‌ بۆ تاكێكی تر جیاواز بێت ، به‌ڵكو بنه‌مای له‌به‌رچاوگرتنی ئه‌م به‌رژه‌وه‌ندی‌ه‌ شه‌خسییانه‌ له‌ دیموكراسی كاپیتاڵیستیدا بۆ ئه‌و بنه‌ما فكریه‌ ئابووریه‌ی " سمیس" ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ كه‌ده‌ڵێت " ململانی بۆ ده‌ستكه‌وتی زیاتر" كه‌ گشت سیسته‌می كاپیتاڵیزمی له‌سه‌ر به‌رێوه‌ ده‌چێت.

به‌پێچه‌وانه‌ی ئه‌و شێوازه‌ی كاپیتاڵیزم له‌ به‌شداریكردنی تاكه‌كانی كۆمه‌ڵ له‌بڕیاره‌ سیاسیی‌ه‌كاندا ئه‌م بزووتنه‌وه‌ سۆسیالیستی‌یه‌ پێی وایه‌ بۆئه‌نجام دانی ئاڵوگۆڕه‌ بنه‌ڕه‌تییه‌كان له‌پێكاهاته‌ی كۆمه‌ڵگادا و به‌مه‌به‌ستی به‌شداریكردنی زۆرینه‌ی خه‌ڵك به‌شێوه‌یه‌كی ڕاسته‌خۆو بۆ بنیات نانی كۆمه‌ڵگایه‌كی تازه‌ ، هه‌موو تاكه‌كانی كۆمه‌ڵگا پێویسته‌ به‌شداری پرۆسه‌ی سیاسی بكه‌ن به‌شێوه‌یه‌كی ڕاسته‌وخۆو. مه‌به‌ست له‌م به‌شداریكردنه‌ش ئه‌وه‌یه‌ كه‌ زۆرترین ڕێژه‌ی نێونه‌رایه‌یتی

13 Hurry Magdoff. Approaching Socialism. Volume 57, Number 3. August, 2005.

لەیەکەکانی بەڕێوبردندا بەشدار بن . زیاد کردنی نوێنەرانی کۆمیتەکانی نوینەرایەتی و هێنانی ژمارەیەکی زۆر لە نمایندەکانی خەڵك و کەم کردنەوەی ماوەی هەڵبژاردن و جێکردنەوەی هەموو دەنگەکان بەپێی ڕیژەکانیان لە کۆمیتەکانی نوێنەرایەتیدا زەمانەتی ئەوە دەکات کە هەموو دەنگەکان ئامادە دەبن لەبڕیارە سیاسیەکاندا . ئەم پرۆسەیە جیاوازی نیە لەگەڵ شێوازی شورایدا ، بۆیە ئەوەی گرنگە لێرەدا ناولێنانی ئەم پرۆسەیە نیە بەڵکو ناوەڕۆکەکەیەتی.

ڕەنگە بە تەنیا ئەو چەند دێرەی سەرەوە سەبارەت بەچۆنیتی ئاڵگۆڕپێکردنی دەستەڵات بۆ بەڕێوەبردن یاخوود " Management " و بەرێوە چوونی پەیوەندیە سیاسیەکان لە کۆمەڵگادا بەس نەبێت، بەڵکو پێویستی بەووردەکاری و نموونەی زیاتر هەبێت. دەکرێت وەك هەرکەسێکی نۆرماڵی کۆمەڵگا چەندین پرسیار ئێمەش عەوداڵی وەڵامدانەوەی ئەم ئاڵوزیەکانی ئەم بەشە بکات . بۆ نمونە لەپرۆسەی وەرچەرخان و کار کردن بەرەو سۆسیالیزم ، ڕەواڵەتی شار چۆن دەرگۆردرێت ؟ ئایا ئەم شێوازەی کە شارەکانی پێ بنیات نراوە لەگەڵ تێڕوانین و بانگێشەکانی ئەو جۆرە سۆسیالیزمەدا دەگونجێت کەباسی دەکەین ؟ چۆن ژینگەیەکی خاوێنو جێگەیەکی شیاو بۆ ژیان کردن فەراهەم دەکرێت؟ چۆن گەڕەکی ئارامو ڕێك وپێك تر بنیات دەنرێت؟. ئەم ئاڵوگۆڕانە چۆن ئەنجام دەدرێن؟ تێکشکانو دارمانی کوخەکانی قەراخ شار چەند خەرج و مەساریفی دەوێت تاکو لەجێگەیاندا خانووبەرو ئەپارتمانی مۆدێرنی تیدا درووست بکەیت ؟ چۆن خەڵکی بەشداری لەپرۆگرامە چاکسازیەکاندا دەکەن، چۆن شێوەو دیمەنی شار بەبەشداریو بەلەبەرچاوگرتنی ئارەزووی خەڵك بنیات دەنرێتەوە، چۆن خەڵکی خۆیان دەبنە خاوەنی ئەم پرۆژانەو بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ دەرگیردەبن لەووردەکاریەکانیداو ....چەندین پرسیاری تر.

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە ، وەرگرتنی یەك بەیەکی کەیسەکان و چونە سەریان بەشیووەیەکی وەرد لێرەدا ڕەنگە ئیمکانی نەبێت ، بەلاّم باسکردنی ئەم مەسەلەیە وورد بوونەیە لە گرتنەبەری میکانیزمێك کە بەشێوەیەکی درووست ئەو پرسیار و کێشانەوە وەلاّم وەربگرنەوە . گرنگترین میکانیزم بۆ ئەم ئاڵوگۆڕانەش دیسانەوە بەشدارکردنی ئەو بەشە زۆرەی خەڵکی چەوساوە بەشمەینەتەیە لەهەرهەنگاوێك کەدەنرێت بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشانە. کاتێك کە ئەم گرفتە لەلایەن زۆرینەی خەڵکەوە بڕیاری لەسەر دەدرێت بێگومان عاقیبەتەکەی دەبێتە مایەی پاڵپشتییەکی زۆری کۆمەڵگا وەبەشێوەیەکی درووست ئەو گرفتانە چارەسەردەکرێن . بۆیە ئەو گرفتانە بەشێوەیەکی درووست وەلاّم وەردەگرنەوە چونکە زۆرینەی کۆمەڵگا ئەنجامی دەدەن ، خەڵکانێگ ئەبنە چارەسەرکەری ئەو کێشانە کەدژی ڕەگەزپەرستیو نەتەوەپەرستیو جیاوازیکردنی جێندەرین ، و هیچ بەرژەوەندیەکیان نیە لەگەڵ جیاوازی خوازیدا. بۆیە بۆ سڕینەوەی ئەم جیاوازیانەو بەشداریکردنی زۆرینەی زۆری خەڵك لەبەڕێوەبردنی کارەکانی کۆمەڵگادا پێویستە بۆ چرکەیەکیش بێت دەستبەرداری گۆڕینی سیستەم نەبین لەبناخەوە، وەئەرکی سەرەکی ئەو بزووتنەوە سۆسیالیستیەی کە باسی دەکەین خەو بینین نیە بەسۆسیالیزمەوە بەڵکو هاویشتنی ئەو هەنگاوانەیە کە ڕۆژ دوای ڕۆژ زیاتر لە سۆسیالیزمان نزیکدەکەوە.

ڕەخنەی سۆسیالیستی لەسەر چۆنێتی مامەڵەکردنی کاپیتاڵیزم لە گەڵ ژینگەدا.

ئالگۆڕکردنو تێکچونی ئاوو هەوای ژینگە مەترسیەکی گەورەی خستووتە دڵی زۆربەی وولاّتانی دنیاوە ، وە بووەتە مایەی نیگەرانی و ئەگەری ڕوودانی کارەساتە سرووشتیەکان. بێگومان ڕوودانی ئەم هەموو ئاڵوگوڕانە بەم هێواشیەی ئێستای نامێنێتەوەو کەسالاّنە لێرەو لەوێ ڕوودەدەن ، بەڵکو ڕەنگە زۆر خێراتر ببنەوە لەئایندەیەکی نادیاردا ئەگەر بیر لەچارەسەرکردنیان نەکرێتەوە .بۆ نمونە چوونە سەرەوەی ڕێژەی توانەوەی شاخەبەفرینەکانی ئالاسکا دەبێتە مایەی ڕوودانی لافاوو هەڵچوونی کەنارەکان، کە هۆکاری سەرەکی لەگشتدا تێکچوون و گەرم بوونی کەشو هەواو ژینگەیە[14].

[14] Harry Magdoff. "The Pentagon and Climate Change," Monthly Review, May 2004).

سیستەمێك كەسروشتەكەی لەسەر بنەمای فراون بوونەوەو بردنە سەرەوەی ڕێژەی بەرهەهێنان بێت، بێگومان لەئایندەدا دەكەوێتە دژایەتی كردنی سەرچاوە سرووشتیەكانی سەرگۆی زەوی و بەلأنصی ژینگە بەتەواوی دەشێوێنێت. بەردەوام بوونی سەرچاوە سرووشتیەكان لەگرەوی چۆنێتی مامەڵەكردن لەگەڵیاندایە تاكو وەكوخۆیان بمێننەوە و لەنێو نەچن. بەڵام كاتێك كە ئەمانە هەموو خرانە خزمەت پرۆسەی بەرهەمهێنانەوە، ئەوە كاریگەریە لابەلاكان دەبنە مایەی ڕوودانی كارەساتی گەورە و ترسناك بۆ سەر ژیانی بەشەریەت . بۆ نمونە، بەكارهێنانی نەوت بەڕێژەیەكی زۆر بۆ وەرچەرخانی تەكەنەلۆژیا، بەكارهێنانی ئاو بۆ بەڕێوەبردنی كاری كشتوكاڵیو پیشەسازی بەشێوەیەكی بێ سنوور ، بڕینی دارو درەختەكان بۆ دروستكردنی تەختەو كاغز و بەكارهێنانیان زیاد لەپێویست و كۆكردنەوەی چەندین جۆری كانزا بەهەمان شێوە، نمونەی ئایرنو بایۆتاكسید.. . هتد، كاریگەریە لابەلاكانی ئەو جۆرە مامەڵەكردنانە لەگەڵ سەرچاوە سرووشتیەكاندا بوونەتە مایەی ڕوودانی. چونكە هەندێ لەم سەرچاوانە بەرەو بنبەست و نەمان. بۆ نمونە جەنگەڵستانەكانو ماسی دەریاكان ژمارەیەكی سنوورداریان هەیەو ناكرێت بەبەردەوامیو بێ گوێدان بەبەرهەم هێنانەوەیان بەشێوەیەكی سرووشتی یاسای خۆیان كەڵكیان لێ وەربگیردرێت. بەپێی هەندێ لێكۆڵینەوە لەساڵی ڕابردوودا كەلەسەر سنووردار بوونی ماسی و بەرهەمەكانی تری خۆراكە دەریایەكاندا كراوە بەوە گەشتوون كە ئەگەر شێوازی ڕاوكردنی ماسی و بەرهەمەكانی تری نێو دەریا نەگوردرێت ئەوە بۆ ساڵی 2048 دەستگیر بوون لە و سەرچاوانە زۆر ئەستەم دەبێت .[15] بەكارهێنانو دەركردنی نەوت لەشوێنە بیابانەكاندا ڕەنگە تاكو ماوەیەك بەو شێوەیە بەردەوام بێت ، بەڵام دواتر ووشكبن. چونكە ئەوەی گرنگ بێت لەسیستەمی كاپیتاڵیزمدا تەنیا گوێدانە بەدەستكەوتە هەنوكەیەكانو دابینكردنی پیداویستیەكانی بازاڕ لەئێستادا و چاوپۆشی كردن لەكەمی مانەوەی تەمەنی ئەو سەرچاوانە بۆ دابینكردنی پێداویستیەكان . بۆیە بۆ كاپیتاڵیزم وورد بوونەوە لەم مەسەلانە وەك ئەوە وایە باس لە سەروژێركدنی بكەیت، چونكە هەروەك لەسەرەوەش ئاماژەم پێكرد بنەمای هەوڵو تەقەلاكانی سەرمایەداری ئەوەیە كە لەماوەیەكی كورتدا باشترین قازانج بەدەست بهێنێت. ئیتر ئاكام و كاریگەریە لابەلاكانی چیین ئەوە مەسەلەیەكی ترە كە بێگومان كۆمەڵگا دەبێتە قوربانی زەرەرو زیانی ئەو چالاكیانە و ئاكامە خراپەكانی ژینگەش بەهەموو لایەكدا پەخش دەبێت. بۆ نمونە ئەو بەڵگەنامانەی كە باس لە لەنێوچوونو بنبڕبوونی هەندێ جۆرە ماسی لەئۆقیانووسو دەریاچەكاندا بەڕاشكاوی دەكەن ، ڕاستی ئەوە دەسەلمێنن كە ئەگەر تەماحو ئارەزووی چلێسی بەشەر سنووری بۆ نەبێ لەسیستەمی كاپیتاڵیزمدا، ئەوە گیانەوەرەكانی نێۆ دەریاكان بەشی ئەو چاو چلێسیە ناكەن . چونكە بەستنی هەزاران تەن لەماسیو قۆرغ كردنیان لەلایەن كۆمپانیاو خاوەن كەشتیەكانی ماسی گرتنەوە، نمونەی ئەو چاو چلێسیو بنبڕكردنەیە. هەرچەندە كەڵك وەرگرتن لە گۆشتی نێو دەریا یاخوود " سی فوود " سەرچاوەیەكی زۆر كۆنە، بەڵام هیچ كاتێك بەئەندازەی ئەو ڕێژەیەی ئێستای بەكار نەهێنراوە و نەگەیشتووتە ئەو هێڵە سوورەی كە ئەگەر ببەزێندرێت دەبێتە مایەی كارەساتی لەنێوچوونی هەتا هەتای گیانلەبەرانی نێو دەریا. هاوكات كەڵك وەرگرتن لەئاوی ڕووبارەكان لەپەنای بارانەوە بۆ كشتوكاڵیكردن ڕیشەیەكی كۆنی هەیە، بەڵام لەپەنجا ساڵی ڕابردوودا سنوورە سرووشتیەكەی زۆر بێدەربەستانە بەزێندراوەو خەریكە دەبێتە مایەی ووشك بوونی زۆر ڕوبارو دەریاچە لەدنیادا. بۆ نمونە " ڕووباری زەرد " كەیەكێكە لەڕووبارە ناسراوەكان لەباكووری چین، زۆربەی ساڵەكان پێش ئەوەی بگاتە دەریاكان ووشك دەبێت، لەبەر ئەوەی هێندە ئاوی لێدەردەهێنن كەباران فریای پڕكردنەوەی ناكەوێت. نمونەیەكی تر ، كە خەڵكی شوێنەكانی " ئۆگلالە" كە لەدەشتاییەكانی باشووری "Dakota " وە دەستپێدەكات تاكو پارچە زەویەكانی تیكساس،

---

15 Impacts of Biodiversity Loss on Ocean Ecosystem Services. Science 3 November 2006:Vol. 314. no. 5800, pp. 787 - 790
DOI: 10.1126/science.1132294. http://www.sciencemag.org/cgi/content/abstract/314/5800/787

ئاماژەیان بەکەم بوونەوەی ئاوی بیرەکان کردوە، ئەوان دەڵێن ئەو برە ئاوەی کەلەو بیرانـەدا دەردەهێنرێت لـەوە زۆر زیـاترە لەو ڕێژەیەی کەدەچێتەوە جێگەکەی، وە کاتێکیش ئـەم خەڵکانـە بـاس لـەم ڕاستیانە دەکـەن یەکسەر بـە کۆمۆنیـست بـوون تاوانبار دەکرێن. زەمەنی جێگرتنەوەی ئەو کەرەستەو پێداویستیانەی کەلەسرووشتەوە دەردەهێندرێت یەکسانە لەگـەڵ ئـەو ڕێژەیـەی کـەدەرهێنانی شـتەکان پێکیـدێنن. هەرچـەندە مەزەنـدە دەکرێـت تەمـەنی ووشـکبوونی بەشـێك لەسەرچـاوەکان بەسەدانساڵ لەئێستاوە دوور بێت، بەڵام هەندێ تێڕوانینی تر هەیە پێی وایە کە ڕێژەی ووێران بـوونو لـەنێو چـوونی ئـەو سەرچاوانە وەکوخۆی نامێنێتـە بگـرە هەندێکیـشیان لەهەڵکشانێکی خێرادایـە کـە گرنگترینیـان " نـەوت" ە کـەپێ ناچـێت تەمەنی مانەوەی وەك سەرچاوەیەك زۆری مابێت. بۆ نمونە، ئەو ڕێژە نەوتەی کـەبڕیار بـوو لەسـاڵی 1989وە تـاکو پـەنجای ساڵی داهاتوو بەکار بهێنرێت، لەساڵی 2003 دا کورت کرایەوە بۆ 41 ساڵ یـانی بـەکارهێنانی نـەوت ڕۆژ دوای ڕۆژ ڕێژەکـەی ڕوو لەهەڵکشانە لەبەرامبەریشیدا تەمەنی کورت دەبێتەوە[16]. ڕێژەی بەرهەم هێنانی ستیلو بەکارهێنانی ئاسن 16٪ چـووتە سـەر لـەنێوان سـاڵانی 2003و 2004 دا، وە ئەگـەر هەڵکشانی ڕێـژەی ئـەم بەشـە هـەر لەئێـستاوە سـاڵانە 7٪ دا بێـت ئـەوە مەزەندە دەکرێت کە " ئاسن "و " مس" بەردەوام بـوون و فەراهـەم بوونیـان لەشەسـت سـاڵی داهـاتوودا بـەبنبڕکردن بگـات. بۆیـە لـەکۆتایی ئـەم بەشـەدا ئـەتوانین بڵـێین ڕێگەیـەکی دیـاری کـراو نیـە لەسروشـتی کاپیتاڵیزمـدا بـەر بەلەنێوچـوونو بنبڕکردنی سەرچاوە سرووشتیەکان بگرێت، چونکە کاتێك کەنرخی نەوت چەند بەرابەر هەڵدەکشێت، بێگومان هەوڵی زیـاتر دەدرێت بۆ دەرهێنـانی نـەوتو پڕکردنـەوەی ئـەو بۆشاییانەی کەدەکەوێتـە بـازاری نەوتـەوە. وەلـەم پرۆسەیەشـدا دیـسانەوە چارەنووسی کۆمپانیاکانی نـەوت و هەڵکشانی ژمـارەی سـەرمایەکانیان بـەبنبڕکردنی ئـەو سەرچـاوانەوە گریـەداوە کـەخوودی سیستەمەکە لەسەری بنیات نراوە[17]. بۆیە ڕیزگرتن و پاراستنی ژینگە لەسیستەمی کاپیتاڵیستیدا کارێکی ئەسـتەم و دژوارە ، چـونکە چـۆنێتی مامەڵـەکردنی تـاك لەگـەڵ ژینگـەدا ڕەنگدانـەوەی مامەڵەکردنـە کۆمەلایەتیەکانـە کـە دیـسانەوە مامەڵەکردنێکی "هاریارکیانەیە".

بزووتنەوەی فیمێنیستی لەڕوانگەی ئەم بزووتنەوە سۆسیالیستیەوە چۆنە ؟

بزووتنـەوەی ژنـان لەمێـژووی ڕابرووودوویـدا کاریگـەری تێڕوانینـە جیاجیاکـانی بـەخۆوەوە بینیـووە ، وە ئـەتوانین لەپەیوەند بەم مەسەلەیەوە باس لەسێ چەمك بکەین کە سروشت و ناوەڕۆکی ئەم کارگەریانە دیاری دەکەن. ئایدۆلیژیا ، کـە سیستەمێکی دیاری کـراوی بیرکردنەوەیـە یەکێکـە لـەو کاریگەریانـە . داوتـر چوارچێوەیەکی ئێپیـستمۆلۆجیکی کـە شـیاوازی کارکردن لە چوارچێوەی دەزگا یاخوود ڕێکخراوەکاندا دیاری دەکات ، دوایەمین کاریگەری بزووتنەوەی کۆمەلآیەتی فیمێنزمە کە سەرو سیماکەی لەلایەن ئەو ئایدۆلۆژییانەوە دیاری دەکرێت . دیارە ئەگەر باوەڕمان بەدیموکراسیەکی ڕاسـتەقینە هـەبێت ، نابێـت نیگـەران بـین لـەبوونی ئـەو جۆرە تێڕوانینانـەی کـە چـەند بزووتنەوەیـەکی فیمینیـستی جیـاوازی بەرهـەم هێنـاوە لەکۆمـەڵگادا . بـەڵام هاوکـاتیش هەڵـسەنگاندن ووردبوونـە لـەوەی کـە بـزانین کـام لـەم تێڕوانینانـە جێگـەو ڕێگـەی ژنـان لەکۆمـەڵگادا دەگۆڕێـت بەشـێکی بەرچـاوی پراکتیزەکـردن و جێکەوتـە کردنـی ئـەو فەرهەنگە دیموکراسـیە لەبزووتنـەوەی فێمینیستیدا . دەکرێت بەشێوەیەکی خێرا ئەو تێڕوانینانە هەڵسەنگێنین ، بۆ ئەوەی ئەوەمان بۆ ڕۆشن ببێتەوە کە کـام لـەم تێڕوانینانە بەشێوەیەکی ڕاست ودرووست دەیەوێ جیاوازیە جەندەریەکان کۆتای پێبهێنێت.

---

[16] British Petroleum, Statistical Review of World Energy 2004,
<http://www.bp.com > (December 28, 2006).
[17] Harry Magdoff, Fred Magdoff. Approaching Socialism. Monthly Review, July, 2005. Volume, 57.
http://www.monthlyreview.org/0705magdoffs1.htm (December 25, 2006).

پێنج بۆچوونی جیاواز هەیە لەسەر کێشەی فێمێنیسم لەنێو گفتوگۆو دایەلۆکە سیاسییەکاندا . فێمێنیستی کۆنسێرڤەتیف ، لیبراڵ ، کۆمۆنیست ، فیمێنیستی جوودا خواز کە ئێستا لەهەموو فێمێنیستەکانی تر بەهێزترە و لەنێو ژناندا پێشوازی زۆری لێدەکرێت ، دواترینیشیان بزووتنەوەی فیمێنیستی سۆسیالیستیە کەسەرباری ئیدعاکان جیاوازیەکی زۆری نیىیە لەگەڵ فیمینیستی کۆمۆنیستدا.

تێڕوانینی کۆنسەرڤەتیف بۆ مەسەلەی ژنان بەشێوەیەکی گشتی لەکۆمەڵگا پێنەگەیشتووەکاندا کاریگەریەکانی بەسەر زەینی ئافرەت و کۆمەڵگاوە بەدی دەکرێت ، هەرچەندە لەدامێنی ئەم کۆمەڵگا دواکەوتووانەشدا لێرە و لەوێ بەشێوەی پچڕ پچڕ کاریگەری تێڕاونینەکانی تر بەدی دەکرێت ، بەڵام لەباشترین حاڵەتیدا ئەو کاریگەریانە لەئاستی گرووپێکی بچووکدایە .

تێگەیشتن لەتێروانینی فیمێنێستی کۆنەسەرڤەتیف هێندە کارێکی دژوار نییی ، چونکە ئەکرێت بڵێین ئەوەی ئێستا لەدنیای واقیعی ژیانی ژناندا بەڕیوە دەچێت لەژێر کاریگەریەکانی ئەم تێڕوانینەدایە. ئەم تێڕوانینە پێگەیەکی سەرکی لەمناڵدانی دینەوە سەرچاوە دەگرێت . باوەڕە سەرەکىیەکانی ئەم کۆنسێپتە ئەوەیە کەژنان بۆ مناڵ بەخوێکردن و ڕاپەراندنی کاری ناوماڵ و خانەوادیە. ئەم تێڕوانینە نەك بەتەنیا لەناساندنی هەویەتی ژناندا کاریگەریەکانی بەدیدەکرێت، بەڵام لەگشت چەمکەکانی ژیاندا ئەوتوانین بەئاسانی ووشە بەووشەی ئەم کۆنسێپتە بەدی بکەین.

خویندنەوەی لیبراڵیزمیش بۆ مەسەلەی ژنان بەئەندازەیەکی بەرچاو لەدنیای واقیعی ئەمڕۆدا بەدی دەکرێت لەژیانی ژناندا . ئەگەر بەشێکی ژیانی واقیعی لەژێر کاریگەری بۆچوونی کۆنەسەرڤەتیزمەوە بەڕێوە بچێت ، ئەوە بەشەکەی تری لەلایەن لیبراڵیزمەوە کۆنترۆڵ کراوە. دەبینین خانەودا تاکو ئێستا یەکێکە لە پاییەکانی کاپیتاڵیزم و هێندەی ژنان دەرگیری کاروبارە ئیدارییەکانی ناوماڵن ، ئەوەندە پیاوان دوورن لەم مەسەلەیە . کاریگەری تێزە فیکریەکانی لیبراڵیزم هێندەی تر باری ژنانی قورس تر کردوتەووە بەوەی کە ئێستا ژنان بەتەنیا لەماڵەوە کار ناکەن بەڵکو بەشێکی زۆریان لەووڵاتە پێشکەوتوو کاپیتاڵیستیەکاندا کاری دەرەوەش ئەنجام دەدەن . تێڕوانینی لیبراڵیزم بۆ مەسەلەی ژنان ئەوەیە کە دەبێت ژنان پێگەی کۆمەڵایەتیان هەبێت ، یانی بەبێ گۆڕانی پێهاتەی کۆمەڵگا یاخوود ئەو هەلومەرجە ڕیشەیانەی کە ژنانیان کردووە بە مرۆڤی ژمارە دوو ، لیبرالیزم دەڵێت با ژنانیش وەك و پیاوان کار بکەن جێگە گرنگەکانی دەستەڵات بەدەستەوە بگەرن . لیبراڵەکان پێ لەسەر یەکسان بوونی ژنان دادەگرن لە بەڕێوەبردنی کۆمەڵگادا ، باوەڕیان وایە دەبێت ژنان لەپۆستەکاندا هەمان ڕۆڵی پیاو بگێرن ، بەڵام بەهیچ شێوەیەك لیبراڵەکان پێیان وانىیە مەسەلەی ژنان وابەستەیە بەکێشەو نایەکسانىیەکانی کاپیتاڵیزمەوەیە وەك سیستەمێکی ئابووری و کۆمەڵایەتی.

تێڕوانینی سێیەم بەتێڕوانینی فیمینیستی کۆمۆنیست لەقەڵەم دەدرێت ، ناونانی ئەم بەشەی بزووتنەوەی فێمینیستی لەڕیگەی بەکارهێنانی درووشمەکانی کارڵ مارکس وە نراوە کە لە بەرچاوترینیان ئەوەیە کەدەڵێت :" رزگاری تەواوی ژنان لە ڕزگاری چینی کرێکاردایە". ڕەخنەی سەرەکی لەم تێڕوانینە لەوێوەیە کە گوایە چارەسەرکردنی مەسەلەی ژنان لەکۆمەڵگادا دوادەخرێت بۆ بەرقەرار بوونی کۆمۆنیزم یاخوود بۆ دوای نەمانی چینەکان.

ئێمە تاکو ئێستا خوێندنەوەی ئەو تیڕوانینانە بۆ بزووتنەوەی فیمێنیستی لەدەمی خۆیانەوە باس دەکەین و دەچینە سەر تێڕوانینی چوارەم کە جودا خوازەکان ناسراوە . ئەم بۆچوونە سەرچاوەی هەموو کێشەکان بۆ پیاو دەگەڕێنێتەوە و دەیەوێت بەیەکجاری خۆی لەپیاو وەك ڕەگەزێك جیا بکاتەوە . ئەم بزووتنەوەیە لەگۆمەڵگا هەرپێشکەوتووەکاندا دەستکەوتی زۆری بۆ خۆی فەراهەم کردووە ، بۆ نمونە ئێستا لەووڵاتێکی وەك کەنەدا دوو ژن بەڕەسمی دەچنە دادگا خانەوادە پێك دەهێنن و تەنانەت لەچوار ووڵاتی دنیا (هۆڵەندا ، بەلجیکا ، ئیسپانیا و کەنەدا) بەشێوەیەکی دەستووری مافی

ئەوەیان هەیە پێکەوە بژین و پێناسەکردنی زەواج بەتەنیا لەنێوان نێر و مێکدا نییە بەڵکو ئەکرێت لەنێوان دوو نێر یاخوود دوو مێشدا ببێت ، دیارە ئەمە بۆ هەردوو ڕەگەزەکە وایە کە بەهرەمەندن لێی .

باسکردن لەسەر بزووتنەوەی فیمێنیستی سۆسیالیستی دوامین تێڕوانینە لەسەر مەسەلەی ژنان کە بەیەکێك لە مەیدانە سەرەکییەکانی کارکردنی ئەو بزووتنەوە سۆسیالیستییە لەقەڵەم دەدرێت . بێگومان ئەم بزووتنەوەیەش زۆربەی کێشەکانی ژنان دەگەڕێنێتەوە بۆ پێکهاتەو پەیوەندیە ئابووری کۆمەڵایەتییەکانی سیستەمی کاپیتالیزم. بەلام بەپێچەوانەی ئەو ئیدعیانەی کە لەدژی بزووتنەوەی فیمینیستی کۆمۆنیستیەوە دەکرێت ، ئەم بزووتنەوەیە هەم لەئێستادا بۆ باشتکردنی هەلومەرجی ژیانی ژنان کار دەکات ، هەم پەردە هەڵدەماڵێت لەسەر ئەو ڕاستییە شاراوانەی کە کاپیتالیزم وەك سیستەم ناتوانینت بەبێ چەوسانەوەی بەشێکی بەشەرەکان درێژە بەژیانی بدات . ڕەخنەگرتن لەفەرهەنگە کۆمەڵایەتی وئابووریەکان و هەڵوەشاندنەوەی پەیوەندی باوکسالاری لەنێو خانەوادە کەسەرچاوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سیستەمی هاریارکی بەئەرکی سەرەکی خۆی دەزانێت .

لەکۆتایدا باسکردن لەکێشەکانی بەشەر و وورد بوونەوە لێیان بەمەبەستی چارەسەرکردن هیچ کات نابێت لە چوارچێوەی گروپ و یاخوود شکلێکی ئەکادیمیایدا باس بکرێت بەڵکو پێویستە ببنە باسی زیندوو لەکۆمەڵگادا و پەرچەمی بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی بەرفراوان بن . ڕنگە هەندێك پێیان وابێت ئەم بۆچوون و تێڕوانینانە دەمێکە ئەوترێنەوە و ئەو کەسانەی باس لەم جۆرە ئاڵوگۆڕە کۆمەلایەتی ئابووری سیاسیانە دەکەن خەڵکانێکی خۆشخەیاڵن ، بەلام ئەم باسە بەقسەیەکی بەرناردشۆ کۆتای پێدەهێنم کەوەلامێکە بۆ ئەو جۆرە قسانە ، ئەو دەڵێت : مرۆڤی واقیعی ئەو کەسەیە کە بیرکردنەوەکانی خۆی لەگەڵ دنیای واقیعدا دەگونجێنێت بۆ ئەوەی ڕەزامەندی زۆرینەی کۆمەڵگا بەدەست بهێنێت ، مرۆڤی ناواقیعیش ئەو مرۆڤەیە کە دەیەوێت دنیا بەپێی بوچوونەکان و باوەڕەکانی خۆی ببینێت . بەلام نابێت ئەوەمان بیر بچێت کە هەموو ڕوودا و پێشکەوتنەکانی ژیان لەڕێگەی مرۆڤی ناواقیعییەوە ئەنجام دراون.

تێبینی: ئەمە بابەتی سیمینارێك بوو کە من لەشاری ڤانکۆر گێڕام .